

Nødtestament ved selvmordstilfeller

- En analyse av arvelova § 51

Kandidatnummer: 7

Antall ord: 12594

JUS399 Masteroppgave

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

01.06.2018

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	3
1.1 Oppgavens tema	3
1.2 Bakgrunn og aktualitet	4
1.3 Avgrensning og metodiske refleksjoner	6
2. Arvelova § 51 - det rettslige grunnlaget for nødtestamenter	7
2.1 Innledning.....	7
2.2 Arvelova § 51 første ledd - «brå og farleg sjukdom»	8
2.3 Arvelova § 51 første ledd – «anna nødstilfelle»	9
2.3.1 Innledning	9
2.3.2 Hva sier forarbeidene?	10
2.3.3 Rettspraksis	11
2.3.3.1 Rt. 1974 s. 920	11
2.3.3.2 Rt. 1984 s. 1425	12
2.3.4 Rt. 1984 s. 1425 som uttrykk for gjeldende rett	13
2.3.5 Rettspolitiske betraktninger	13
2.3.5.1 Større åpenhet rundt selvmord.....	13
2.3.5.2 Rt. 1974 s. 920 vs. Rt. 1984 s. 1425	14
2.3.5.3 En vurdering av argumentasjonen i Rt. 1984 s. 1425.....	15
2.3.5.4 Bør «nødstilfelle» i arvelova § 51 første ledd tolkes objektivt eller subjektivt?.....	19
2.4 Arvelova § 51 annet ledd – «ikkje råd å få tak i testamentsvitne»	21
2.4.1 Innledning	21
2.4.2 Hva sier forarbeidene?	22
2.4.3 Rettspraksis	22
2.4.3.1 Rt. 1982 s. 221	22
2.4.3.2 Rt. 1984 s. 1425	23
2.4.4 Rettsoppfatninger i juridisk teori	23
2.4.5 Rt. 1984 s. 1425 som uttrykk for gjeldende rett	24
2.4.6 Rettspolitiske betraktninger	24

2.4.6.1 Bør «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i arvelova § 51 annet ledd tolkes objektivt eller subjektivt?	24
3. Kort sammenligning med svensk og dansk rett	29
3.1 Fremmed rett som rettskilde	29
3.2 Nødtestament ved selvmordstilfeller etter svensk rett.....	29
3.3 Nødtestament ved selvmordstilfeller etter dansk rett	30
3.4 Hensynet til nordisk rettsenhet.....	31
4. Avsluttende refleksjoner	32
Litteraturliste.....	35

1. Innledning

1.1 Oppgavens tema

Temaet for denne oppgaven er nødtestamenter ved selvmordstilfeller etter Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. (arvelova – al.) § 51. Det blir registrert mellom 500 og 600 selvmord i Norge hvert år.¹ Dette gir grunnlag for tvister om arveoppgjør, i tilfeller der avdøde før selvmordet har opprettet et såkalt nødtestament.

Et testament er et ensidig løfte fra en person om hvordan vedkommende ønsker at hans eiendeler og formue skal fordeles etter at han er død. Dette kommer til uttrykk i al. § 48 første ledd, hvor det heter at «[d]en som har fylt 18 år kan i testament fastsetje kva som skal gjerast med det han let etter seg når han døyr». Siden et testament ikke har noen adressat i den vanlige betydningen av ordet, kalles det gjerne for en «ensom disposisjon».² For opprettelse av ordinære testamenter er det visse formkrav som må overholdes for at testasjonen skal bli kjent gyldig. Dette følger av al. § 49, som regulerer hvordan et gyldig testament skal utformes. Her heter det i første ledd at når annet ikke er fastsatt i kapitlet

«skal testament gjerast skriftleg med to vitner som testator har godtatt og som er til stades saman og veit at dokumentet skal vere testament. Testator skal, medan dei er til stades, skrive under dokumentet eller vedkjenne seg underskrifta. Vitna skal skrive namna sine på dokumentet medan testator er til stades og etter hans ønske».

Formkravene fastslått i denne bestemmelsen er viktige for å ivareta de hensyn som gjør seg gjeldende for den spesielle typen disposisjon et testament utgjør. Det som gjør testamentariske disposisjoner så særegne, er at de først får virkning etter at løftegiveren er død. Kravet om skriftlighet i § 49 bidrar derfor til å sikre notoritetshensynet, slik at det kan bevises hva som faktisk var løftegiverens siste vilje.³

Det er ingen tvil om at hva som skal skje med ens eiendeler når man dør, er en viktig beslutning å ta. Et testament har derfor stor betydning, ikke bare for testator selv, men også for arvingene. Formkravene som er oppstilt i § 49 underbygger dermed viktigheten av testasjonen, og ivaretar det som kalles solennitetshensynet. Dette har i juridisk teori blitt beskrevet som hensynet til at «det ligger grundige vurderinger bak testators beslutning, og at

¹ <https://www.fhi.no/nettpub/hin/helse-og-sykdom/selvmord-og-selvmordsforsok-i-norge/#datagrunnlag-og-ordforklaringer> (29.05.2018)

² Carl Jacob Arnholm, *Arveretten*, 7. opplag, Johan Grundt Tanum forlag, Oslo 1974 s. 159

³ Peter Lødrup og John Asland, *Arverett*, 6. utgave, Gyldendal Norsk Forlag AS 2012 s. 94

den er et resultat av et vel overveid ønske».⁴ Høyesterett legger til grunn samme tolkning av solennitetshensynet, og uttaler at formreglene «skal også overfor testator selv understreke betydningen av disposisjonen, og derved medvirke til at den gir uttrykk for hans veloverveide beslutning».⁵ Formkravene bidrar dermed til å sikre at testamentet ikke har karakter av å være en lite gjennomtenkt disposisjon foretatt på impuls.

Vilkåret om at testamentet skal underskrives av to vitner som er til stede samtidig og som vet at det er et testament, jf. § 49, ivaretar også hensynet til notoritet og solennitet. Vitnenes tilstedeværelse under opprettelsen av testamentet gjør testasjonen etterprøvnbar, og de kan forsikre omverdenen om at det faktisk er arvelateren sin signatur, og at han skrev under dokumentet av egen fri vilje. Kravet om vitner er også med på å «vekke arvelaterens juridiske bevissthet»,⁶ da disposisjonen får et mer formelt preg, og det underbygger hvor viktig et testament faktisk er.

I noen situasjoner vil det imidlertid ikke være mulig for arvelateren å følge formkravene for testamentet som gjelder etter al. § 49. Det er derfor i norsk rett gitt adgang til, i visse situasjoner, å opprette et såkalt nødtestament. Dette er en testamentarisk disposisjon som kan bli kjent gyldig selv om vilkårene i § 49 ikke er oppfylt. For disse unntakstilfellene er det imidlertid fremdeles visse formkrav som må overholdes. Reglene om nødtestamenter er regulert i al. § 51. Problemstillingen er hvordan al. § 51 skal forstås ved selvmordstilfeller, og om et nødtestament skrevet rett før arvelateren har tatt sitt eget liv kan opprettholdes som et gyldig testament.

1.2 Bakgrunn og aktualitet

Den 11. oktober 2017 publiserte Dagbladet en nyhetsartikkel om en spesiell arvesak fra Australia, som fanget min oppmerksomhet. En 54 år gammel mann begikk selvmord 10. oktober 2016, og i den forbindelse skrev han en tekstmelding adressert til sin bror. I denne SMS-en skrev han at broren og nevøen hans skulle arve alt, og at hans ektefelle ikke skulle få noe. Denne tekstmeldingen ble imidlertid aldri sendt, men ble lagret som et utkast på mobilen hans. Dagen etter selvmordet ble mobilen gjennomgått, og den usendte meldingen ble funnet. Her stod det detaljert informasjon om at avdøde ville få spredd asken sin i hagen, om penger

⁴ Lødrup og Asland, *Arverett* s. 94

⁵ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

⁶ Rt. 1967 s. 1 (s. 4)

han hadde gjemt bak TV-en, samt pinkoden til bankkortet hans. Tekstmeldingen ble avsluttet med datoen 10/10/2016 og «My will».⁷

Tekstmeldingen ble godkjent som et gyldig nødtestament av Høyesterett i Queensland, og utgjør et interessant og illustrerende bakteppe for undersøkelsen. Selv om et slikt eksakt typetilfelle ikke vil bli drøftet i oppgaven, er et formål å vurdere om lignende tilfeller vil anerkjennes som et gyldig nødtestament i Norge.

Arveretten er et rettsområde som gjelder alle og enhver, da døden er en uunngåelig følge av det å leve. Hva som skal skje med ens eiendeler når man dør har svært stor betydning for de fleste. Det vil derfor være viktig for testator å vite at ens siste vilje før han eller hun dør, blir etterlevd og lagt til grunn. Med tanke på hvor mange i dagens samfunn som begår selvmord, er reglene for hva som godtas som gyldig testament i disse situasjonene interessante å se nærmere på.

Det er foreløpig kun to høyesterettsdommer som omhandler nødtestament ved selvmordstilfeller, inntatt i Rt. 1975 s. 97 og Rt. 1984 s. 1425. I den førstnevnte avgjørelsen gikk ikke Høyesterett inn på selve vurderingen av om vilkårene for å godta et nødtestament var til stede, da de kom til at arvelateren ikke var testamentsfør etter al. § 62. I den sistnevnte dommen ble vilkårene derimot vurdert, og Høyesterett ble etter avgjørelsen kritisert i juridisk teori for å ha en for streng tilnærming til hva som skal godtas som et gyldig nødtestament i situasjoner der arvelateren har tatt selvmord.⁸

Videre kom arvelovutvalget med forslag til ny arvelov i 2014,⁹ som fremdeles ikke har blitt vedtatt, men som kanskje endelig vil bli vedtatt i løpet av 2018. Her er det blant annet foreslått en endring som er relevant for temaet nødtestamenter ved selvmordstilfeller,¹⁰ og denne vises det til senere i oppgaven¹¹.

Som oppgaven vil vise, under punkt 3, er praksis i de øvrige nordiske land forskjellig fra norsk rett. Dette gjør det aktuelt å se nærmere på rettstilstanden i Sverige og Danmark innenfor temaet nødtestamenter ved selvmordstilfeller.

⁷<https://www.dagbladet.no/nyheter/da-mann-55-dode-trodde-kona-hun-fikk-arven-sa-fant-de-en-unsent-tekstmelding/68778332>, <http://www.abc.net.au/news/2017-10-09/unsent-text-on-mobile-counts-as-a-will,-queensland-court-finds/9031470> (29.05.2018)

⁸ Inge Unneberg, *Arveretten med dødsboskifte*, Tano Oslo 1990 s. 121, Lødrup og Asland, *Arverett* s. 104

⁹ NOU 2014: 1 Ny arvelov

¹⁰ NOU 2014: 1 Ny arvelov s. 100

¹¹ Se punkt 2.4.6.1 på s. 27

Temaet har med dette stor aktualitet.

1.3 Avgrensning og metodiske refleksjoner

En forutsetning for at et testament skal være gyldig, er at testator var testamentsfør på tidspunktet for opprettelsen av disposisjonen, jf. al. § 62. Videre må det være på det rene at testamentet virkelig er opprettet av arvelateren selv etter hans egen vilje, og at han eller hun ikke har blitt tvunget, eller på annen måte utilbørlig påvirket i opprettelsen av testamentet, jf. al. § 63.

Det vil i avhandlingen avgrenses mot de bevissituasjoner og rettslige vurderinger som oppstår i forbindelse med §§ 62 og 63. Hovedfokuset vil være på al. § 51, under forutsetning av at testator hadde testasjonsevne og at det ikke foreligger mangler ved viljeserklæringen.

Videre skal jeg i analysen kartlegge hva som er gjeldende rett, for deretter å foreta en mer rettspolitisk vurdering av hvordan rettsstilstanden bør være.

Rettskildebildet innenfor temaet nødtestamenter ved selvmordstilfeller etter al. § 51 er relativt begrenset. Arveloven er naturligvis den viktigste rettskilden, herunder §§ 49 og 51, med tilhørende forarbeider. Videre blir den nevnte høyesterettsdommen i Rt. 1984 s. 1425 en meget viktig og stor del av den juridiske analysen. Arvelovutvalgets forslag til ny arvelov er også en relevant rettskilde, selv om den fremdeles ikke er vedtatt. Temaet og avgjørelsen i Rt. 1984 s. 1425 har også blitt relativt kort behandlet og omtalt i flere juridiske bøker, og de ulike syn som fremgår der vil tjene som støtteargumenter i analysen. Siden rettsstilfanget er nokså begrenset, og § 51 i stor grad er åpen for ulike tolkningsalternativer, er rommet for hensiktsmessighetsbetraktninger stort. Reelle hensyn blir dermed en viktig rettskilde i oppgaven. Det vil også ses hen til fremmed rett som en del av de rettspolitiske betraktningene, ved at det vil foretas en kort sammenligning med rettsstilstanden i Sverige og Danmark. Nærmere om fremmed rett som rettskilde under punkt 3.1.

2. Arvelova § 51 - det rettslige grunnlaget for nødtestamenter

2.1 Innledning

Det rettslige grunnlaget for nødtestamenter er som nevnt al. § 51, hvor det heter i første ledd at «[h]indrar brå og farleg sjukdom eller anna nødstilfelle nokon frå å gjere skriftleg testament etter § 49, kan han gjere testament muntleg for to vitne som er til stades saman og som han har godtatt». Dersom denne muntlige formen skal benyttes, heter det videre at «[v]itna bør straks setje opp testamentet skriftleg og saman gi påskrift om dei tilhøve som hindra at det vart gjort skriftleg testament», jf. § 51 første ledd annet punktum.

Et nødtestament kan alternativt gjøres skriftlig uten vitner. Vilkåret som da i tillegg må være oppfylt er at det «ikkje (er) råd å få tak i testamentsvitne», jf. § 51 annet ledd.

Disse to alternative testamentsformene er «ikkje lenger gyldig når testator i 3 månader etter at testamentet vart gjort, ikkje har vore hindra i å følge reglane i § 49», jf. § 51 tredje ledd.

Både muntlig testament etter § 51 første ledd, og skriftlig testament etter § 51 annet ledd kan være aktuelt i tilfeller der arvelateren har begått selvmord. Et eksempel på det førstnevnte kan være en person som står på toppen av en bro klar til å hoppe. Rett før han hopper roper han sin siste vilje til forskrekkede vitner som har forsøkt å snakke han fra det. Dette aktualiserer spørsmålet om testators rop i denne situasjonen kan bli kjent gyldig som et muntlig nødtestament etter § 51 første ledd. Selv om en slik situasjon i teorien ikke er helt utenkelig, vil det ikke bli drøftet nærmere i denne oppgaven. Hovedfokuset vil derfor være på det som kalles det holografe testament,¹² hvor testator altså selv skriver og undertegner testamentet uten vitner, jf. § 51 annet ledd.

Det som må vurderes er for det første om selvmord som følge av en psykisk sykdom kan falle inn under vilkåret «brå og farleg sjukdom» i § 51 første ledd. Deretter skal det tas stilling til om en situasjon som leder til at testator begår selvmord kan regnes som et «nødstilfelle», og hva som ligger i vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne, jf. § 51 første og annet ledd.

¹² Lødrup og Asland, *Arverett* s. 99, Rt. 1984 s. 1425 (s. 1428)

2.2 Arvelova § 51 første ledd - «brå og farleg sjukdom»

Det første vilkåret som nevnes i al. § 51 for å godta et nødtestamente som gyldig, er at testator er hindret fra å gjøre et skriftlig testament etter § 49 på grunn av «brå og farleg sjukdom», jf. § 51 første ledd.

Det følger av Store medisinske leksikon at sykdom er en «fellesbetegnelse på tilstander som kjennetegnes ved forstyrrelser i kroppens normale organiske eller mentale funksjoner og forandrer dem på en skadelig måte».¹³ En naturlig språklig forståelse av ordlyden «sjukdom» tilsier dermed at vilkåret både omfatter fysiske og psykiske lidelser.

Det er klart at dette vilkåret kan være aktuelt for selvmordssituasjoner. Det er ingen tvil om at psykiske lidelser kan være en medvirkende årsak til selvmord, og studier viser at det er høyere selvmordsrisiko hos personer som lider av psykisk sykdom enn hos de som ikke gjør det.¹⁴ Statistikk viser at rundt en tredjedel av alle selvmord er begått av personer med «sinnssykdom eller alvorlig personlighetsavvik av en slik karakter at de har vært hospitalisert for det».¹⁵

Det er imidlertid et krav etter bestemmelsen at sykdommen må være «brå og farleg», jf. § 51 første ledd. Sykdommen må derfor inntre plutselig og medføre «en nærliggende risiko for at arvelateren vil komme til å dø før han kan få opprettet testament på vanlig måte».¹⁶

I de tilfellene hvor selvmordet er utslag av en psykisk lidelse hos arvelateren, vil sykdommen imidlertid ofte ikke være brå. For eksempel er depresjon en sinnstilstand som kjennetegnes av å være vedvarende over en viss periode, og for at man skal bli kategorisert som deprimert må tilstanden ha en varighet på minst to uker.¹⁷ Likevel kan det forekomme en brå forverring av tilstanden, og en ny depresjonsepisode kan komme plutselig.¹⁸ Det finnes også andre psykiske lidelser som kan oppstå brått, som for eksempel en akutt og forbigående psykose.¹⁹ Selvmord vil i slike tilfeller være en konsekvens av sykdommen, og kan dermed sies å falle inn under vilkåret «brå og farleg sjukdom» i § 51 første ledd.

Det som imidlertid kan være problematisk i tilfeller av psykiske lidelser, er vurderingen av arvelaterens testasjonshabilitet. Dette er som nevnt tidligere regulert i al. § 62, som lyder:

¹³ <https://sml.snl.no/sykdom> (29.05.2018)

¹⁴ <https://www.fhi.no/fp/psykiskhelse/selvord/selvord-og-selvordforsok---fakta/> (29.05.2018)

¹⁵ Nils Retterstøl, *Selvord*, 5. utgave, Universitetsforlaget AS 1995 s. 138

¹⁶ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 216

¹⁷ <https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/depresjon/depresjon-en-oversikt/> (29.05.2018)

¹⁸ <https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/depresjon/depresjon-en-oversikt/?page=6> (29.05.2018)

¹⁹ <https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/andre-psykoser/akutt-psykose/> (29.05.2018)

«Ein testamentarisk disposisjon er ugyldig når testator var sinnsjuk eller i høg grad hemma i sjeleleg utvikling eller i høg grad sjeleleg svekt då testamentet vart gjort, med mindre det er usannsynleg at sinnsstoda hans har hatt innverknad på innhaldet i disposisjonen».

Dersom testator har vært så psykisk syk at han har begått selvmord, må det altså sannsynliggjøres at sinnstilstanden hans ikke har hatt en innvirkning på disposisjonens innhold. Ved en psykose kan personen blant annet hallusinere og få vrangforestillinger.²⁰ Dersom dette fører til at personen tar selvmord, kan det være rimelig å anta at «sinnsstoda hans har hatt innverknad på innhaldet i disposisjonen», jf. § 62. På den annen side kan man for eksempel være i en dyp depresjon uten at den testamentariske disposisjonen nødvendigvis er påvirket av sykdommen. Dette er vurderinger som er krevende å foreta, da det ofte reises vanskelige bevissspørsmål i tilfeller hvor et testament kreves kjent ugyldig på grunn av testators psykiske lidelser.²¹

Spørsmål vedrørende arvelaterens testamentsførhet er imidlertid vurderinger som ikke skal behandles nærmere i denne oppgaven, som nevnt tidligere. Resten av oppgaven vil derfor fokusere på de to andre vilkårene i bestemmelsen, «anna nødstilfelle» og «ikkje råd å få tak i testamentsvitne», jf. § 51 første og annet ledd. Forutsetningen for den videre analysen er dermed at testator ikke var «sinnsjuk eller i høg grad hemma i sjeleleg utvikling eller i høg grad sjeleleg svekt då testamentet vart gjort», jf. al. § 62.

2.3 Arvelova § 51 første ledd – «anna nødstilfelle»

2.3.1 Innledning

Dersom testator ikke lider av en «brå og farleg sjukdom», kan et holograft testament ved selvmord alternativt godtas hvis det foreligger et «anna nødstilfelle», jf. § 51 første ledd.

Sett i sammenheng med vilkåret «brå og farleg sjukdom», tilsier en naturlig språklig forståelse av «nødstilfelle» en uforutsett situasjon der liv eller helse blir satt i fare. Det er altså tale om en situasjon der plutselig oppståtte omstendigheter krever handling, for å unngå uopprettelige konsekvenser, i verste fall med døden som følge. Hvor akutt nødtilfellet må være kan ikke leses direkte ut av ordlyden, men er noe som må vurderes i lys av det øvrige rettskildebildet.

²⁰ <https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/andre-psykoser/akutt-psykose/> (29.05.2018)

²¹ Arnholm, *Arveretten* s. 173

Typiske eksempler på nødstilfeller som har blitt benyttet i juridisk teori er en skiløper som kommer ut for dårlig vær på fjellet og fryser i hjel, eller en person ombord på en synkende båt som ikke overlever forliset.²² Dette er situasjoner som de fleste kan være enige om at er en nødssituasjon. Spørsmålet blir så om en situasjon som leder til at testator tar selvmord kan sies å være et «nødstilfelle», jf. § 51 første ledd. Det er flere innvendinger som oppstår rundt dette spørsmålet. Selvmord er en tanke en selv har, en beslutning en selv velger å ta, og en handling en selv velger å gjennomføre. Et sentralt spørsmål når det gjelder tolkningen av vilkåret «nødstilfelle» blir da om uttrykket kun skal forstås etter objektive kriterier, eller om testators egen opplevelse av situasjonen også kan legges til grunn. Nærmere om denne vurderingen senere under punkt 2.3.5.4.

2.3.2 Hva sier forarbeidene?

Om «nødstilfelle» er det i forarbeidene uttalt følgende:

«Vilkåret er både at testator er kommet i denne situasjon slik at han ikke er i stand til å følge formreglene i § 49, at denne situasjon har inntrådt plutselig, slik at han ikke har hatt foranledning til å opprette testament etter § 49, og endelig at en må regne med at det ikke er tid til å oppfylle de vanlige formkrav».²³

Kravet om at hindringen må oppstå plutselig, som årsak til at de vanlige formkravene i § 49 ikke kan overholdes, følger også av utkastet til dagens arvelov. Om § 51 første ledd uttales det her at muntlig testament gjelder situasjoner der det er en «nærliggende risiko for at arvelateren vil komme til å dø før han kan få opprettet testament på vanlig måte».²⁴ Videre heter det at man likevel ikke bør «lempe på testasjonsreglene dersom arvelateren måtte regne med at han ville komme i stilling som nevnt. Da har han nemlig hatt oppfordring til å gjøre testament i vanlig form på et tidligere tidspunkt».²⁵ Selv om dette eksplisitt gjelder § 51 første ledd for muntlig testament, ligger det implisitt i uttalelsen at det samme gjelder for § 51 annet ledd for skriftlig testament uten vitner.²⁶ Begrunnelsen for at nødtestamenter krever en hindring som oppstår plutselig er altså at testator ikke tidligere skal ha hatt muligheten til å opprette et ordinært testament som overholder de vanlige formkravene etter § 49.

²² Lødrup og Asland, *arverett* s. 99, Hambro, Peter E., *Arveloven kommentarutgave*, 4. utgave, Universitetsforlaget Oslo 2007 s. 366.

²³ Ot.prp. nr. 36 (1968-1969) s. 175

²⁴ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 216

²⁵ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 216

²⁶ Hambro, *Arveloven kommentarutgave* s. 366.

Dette tilføyer imidlertid ikke mye nytt til forståelsen av vilkåret «nødstilfelle», da det følger av loven at nødssituasjonen skal oppstå brått, jf. «brå og farleg sjukdom eller anna nødstilfelle» i § 51 første ledd. Det fremgår av rettspraksis at vilkåret «brå» ikke bare gjelder sykdom, men også nødstilfelle. Annenvoterende i Rt. 1984 s. 1425 «forstår loven slik at et nødstilfelle for å kunne likestilles med ‘brå og farleg sjukdom’ også må inntreffe plutselig».²⁷

Foruten disse uttalelsene, er det ingen videre presisering av vilkåret «nødstilfelle» i forarbeidene. Dette kan tilsi at hver enkelt situasjon må vurderes konkret i lys av omstendighetene for øvrig.

2.3.3 Rettspraksis

2.3.3.1 Rt. 1974 s. 920

Rettspraksis har imidlertid en mer inngående fortolkning av hvordan vilkåret «nødstilfelle» i § 51 første ledd skal forstås. Rt. 1974 s. 920 gjaldt en 73 år gammel mann som etter et lengre sykehusopphold skulle opereres. Rett før operasjonen avga han sin testasjonserklæring muntlig, med ønske om at Den norske Israelmisjon skulle få alt han etterlot seg. Testator døde tre uker senere, og spørsmålet for Høyesterett var om testasjonen skulle kjennes gyldig etter al. § 51 fordi det var et «nødstilfelle». Flertallet godtok erklæringen som et muntlig nødtestament, mens mindretallet fant at det var ugyldig, siden de mente at avdøde hadde muligheten til å opprette et ordinært testament tidligere i løpet av sykehusoppholdet.

Førstvoterende uttaler at hindringen for at ordinært testament ikke kan opprettes, må innebære «en nærliggende fare for at testator er død før hindringen er opphørt. Dette er, som den nye arvelovs § 51 sier, et ‘nødstilfelle’ hvor testasjonsbehovet domineres av faren for testators snarlige død».²⁸ Det at avdøde hadde hatt et lengre sykehusopphold hvor han kunne ha opprettet et ordinært testament, ble av flertallet ikke tillagt vekt i dette tilfellet. Det avgjørende var den nye alvorlige situasjonen som oppstod idet testator skulle inn til operasjon, og at hans ønske om å testamentere først ble aktuelt på dette tidspunktet. Selv om utfallet av operasjonen ikke kan sies å være uventet fra testators side, uttaler førstvoterende at «[I]ovens krav om at hindringen skal være uformodet, er i praksis fortolket meget liberalt».²⁹ Flertallet legger med dette liten vekt på de nevnte forarbeidsuttalelsene, og kravet om at nødssituasjonen må oppstå plutselig.

²⁷ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

²⁸ Rt. 1974 s. 920 (s. 922)

²⁹ Rt. 1974 s. 920 (s. 922)

Etter dette synes det som at Høyesteretts flertall i denne dommen forstår «nødstilfelle» i § 51 første ledd som en situasjon der døden for alvor er en nærliggende realitet uavhengig av tidligere utvikling med kun mistanker eller anelser om at døden vil være utfallet.

2.3.3.2 Rt. 1984 s. 1425

Rt. 1984 s. 1425 er hittil den siste høyesterettsdommen i norsk rett som omhandler nødtestament ved selvmord. Saken gjaldt en 27 år gammel mann som begikk selvmord, og som samme natt hadde skrevet en testamentarisk disposisjon for hånd som ga uttrykk for hvordan hans etterlatenskaper skulle fordeles. Et av de problematiske vilkårene for Høyesterett var hvorvidt testator befant seg i en nødssituasjon eller ikke. Flertallet (3-2) godtok ikke avdødes situasjon som et «nødstilfelle» etter al. § 51 første ledd, og testasjonen ble således kjent ugyldig.

Her var det avdødes lange utvikling med depresjoner og tidligere suicidale atferd som gjorde at Høyesteretts flertall argumenterte for at det ikke var tale om et «nødstilfelle» etter al. § 51. Grunnen var at selvmordet ikke var en handling som oppstod plutselig. Annenvoterende uttaler:

«Som nevnt er det etter § 51 første ledd et vilkår at hindringen skal skyldes et plutselig inntruffet nødstilfelle. Selv om det er usikre faktorer i hendelsesforløpet, synes det klart at de begivenheter som ledet frem til selvmordet natten til 21. oktober, ikke i seg selv kan bedømmes som et nødstilfelle som objektivt sett kan gi en rimelig forklaring på at E valgte å gå til et så drastisk skritt. Jeg mener man må vurdere disse begivenheter som dråpen som fikk et allerede fullt beger til å flyte over».³⁰

På bakgrunn av dette kommer annenvoterende på vegne av flertallet til at avdøde ikke var hindret i å opprette et testament med de vanlige formkrav som følger av al. § 49 på et eller annet punkt i løpet av utviklingen som ledet frem til selvmordet. Testasjonen ble derfor kjent ugyldig fordi arvelaterens situasjon ikke kunne betegnes som en nødssituasjon.

Mindretallet stemte derimot for at nødtestamentet skulle godtas som et gyldig testament. Førstvoterende problematiserte om vilkåret «nødstilfelle» kunne anvendes på en selvmordssituasjon, der «situasjonen er oppstått gjennom arvelaterens egen beslutning, som det avhenger av ham selv å gjennomføre».³¹ Likevel kom han til at dette ikke var til hinder for å anse situasjonen som et nødstilfelle. Siden avdøde begikk selvmord samme natt som han tok denne beslutningen, uttaler førstvoterende at «[d]ette viser at det for ham – subjektivt sett –

³⁰ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

³¹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

forelå en presserende situasjon. Etter min oppfatning må en slik tilstand av ekstrem personlig krise bedømmes ut fra arvelaterens egne forutsetninger. Da foreligger det et nødstilfelle i lovens forstand». ³² Mindretallet la dermed avgjørende vekt på «arvelaterens eget syn på nødssituasjonen idet han utferdiger sin siste vilje». ³³

2.3.4 Rt. 1984 s. 1425 som uttrykk for gjeldende rett

Selv om mindretallet legger til grunn en annen forståelse av vilkåret «nødstilfelle» i denne dommen, veier flertallets syn etter alminnelig juridisk metode tungt som rettskilde med hensyn til hva som er gjeldende rett. ³⁴ Høyesteretts standpunkt i en sak skal «kunne stå som uttrykk for eller dømme på kva som på domstidspunktet måtte reknast som gjeldende rett på området». ³⁵ Det er dermed i utgangspunktet flertallets forståelse av vilkåret som per i dag må legges til grunn. Etter deres oppfatning er det ikke utelukket at selvmord kan være en nødssituasjon som kan gjøre et nødtestament gyldig ³⁶, men i så fall må det være tale om et annet typetilfelle enn det de stod ovenfor i denne saken. Det fremkommer også i et obiter dictum i Rt. 1975 s. 97 at «en person som har til hensikt å begå selvmord, som A i dette tilfelle, kan være i en slik nødssituasjon som arvelovens § 51 omhandler». ³⁷

Selvmord som er forårsaket av en lengre periode med depresjon, der personen har vært særlig utsatt for å bli suicidal og til slutt endt sitt eget liv, vil imidlertid ifølge Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 ikke bli kategorisert som å være et «nødstilfelle» etter al. § 51. Lovens ordlyd «nødstilfelle» sett i sammenheng med vilkåret «brå», samt forarbeidsuttalelsene må således tolkes strengt og objektivt i selvmordstilfeller. Arvelovutvalget legger også til grunn i sitt lovforslag at det er dette som er gjeldende rett. Det fremgår der at «man i norsk rett har lagt seg på en objektiv forståelse av nødssituasjonen». ³⁸

2.3.5 Rettspolitiske betraktninger

2.3.5.1 Større åpenhet rundt selvmord

Selv om standpunktet til Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 per i dag må legges til grunn som gjeldende rett, kan det imidlertid diskuteres i hvilken grad dette er en ønskelig rettstilstand. For det første er dommen relativt gammel, noe som innebærer at den alminnelige

³² Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

³³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

³⁴ Nils Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgåve, Universitetsforlaget AS 2004 s. 171.

³⁵ Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt* s. 47

³⁶ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

³⁷ Rt. 1975 s. 97 (s. 100)

³⁸ NOU 2014: 1 Ny arvelov s. 94

rettsoppfatningen i samfunnet kan ha endret seg i løpet av de siste 34 årene. Det er enighet i teorien om at en doms alder er et moment i vurderingen av hvilken vekt en avgjørelse skal ha som prejudikat.³⁹ Likevel kommer dette an på hvilket rettsområde man befinner seg på.⁴⁰ Når det gjelder spørsmålet om nødtestamenter ved selvmordstilfeller skal godtas i norsk rett, foreligger det ingen fast og langvarig praksis. Videre har det de siste årene blitt større åpenhet rundt selvmord og psykisk helse generelt.⁴¹ Den nye paragrafen om selvmord i Vær varsom-plakaten som kom i 2006 er et eksempel på dette.⁴² Større åpenhet rundt selvmord kan bidra til økt kunnskap om temaet i samfunnet, og dermed muligens en endret rettsoppfatning. Det kan hevdes at åpenheten og kunnskapen om selvmord som har kommet de siste årene kan ha endret personers holdninger når det gjelder selvmord. Dette kan igjen tenkes å lede til større empati og forståelse fra samfunnet overfor de personene det gjelder, inkludert fra rettsanvendere, og således et ønske om en viss oppmykning av reglene om nødtestamenter ved selvmordstilfeller.

Det at det ble dissens 3-2, er også med på å svekke dommens prejudikatverdi.⁴³ Dette underbygges også av at Høyesteretts flertall har blitt kritisert i juridisk teori fordi de har en for streng tilnærming til reglene om nødtestamenter.⁴⁴ I boken *Arverett* av Peter Lødrup og John Asland ser man tydelig at forfatterne sympatiserer med mindretallet i Rt. 1984 s. 1425. Her skriver de at «[p]å den annen side veier for oss mindretallets begrunnelse og resultat meget tungt, og vi har neppe med denne dommen det endelige ord om disse testasjonene».⁴⁵

2.3.5.2 Rt. 1974 s. 920 vs. Rt. 1984 s. 1425

Ser man den tidligere nevnte høyesterettsavgjørelsen i Rt. 1974 s. 920 i sammenheng med Rt. 1984 s. 1425, foreligger det store forskjeller i forståelsen av vilkåret «nødstilfelle» etter § 51 første ledd. Det må imidlertid ikke glemmes at dommene omhandler to helt ulike typetilfeller, der den første gjaldt sykdom, mens den siste gjaldt selvmord. Likevel kan det spørres hvilken forskjell dette egentlig innebærer for forståelsen av vilkåret, da situasjonene i realiteten er nokså like. I Rt. 1974 s. 920 var arvelateren over en lengre periode fullstendig klar over sin

³⁹ Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt* s. 330, Torstein Eckhoff og Jan E. Helgesen, *Rettskildelære*, 4. utgave, Tano Aschehoug 1997 s. 181

⁴⁰ Eckhoff og Helgesen, *Rettskildelære* s. 181

⁴¹ <https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/storre-aapenhet-om-psykiske-lidelser> (29.05.2018)

⁴² https://snl.no/V%C3%A6r_ varsom-plakaten (29.05.2018)

⁴³ Mads Henry Andenæs, *Rettskildelære*, 2. utgave, Oslo 2009 s. 89, Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt* s. 322

⁴⁴ Lødrup og Asland, *arverett* s. 104, Unneberg, *Arveretten med dødsboskifte* s. 121, Hambro, *Arveloven kommentarutgave* s. 375, Morten Holmboe, *Selvord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom*, Lov og rett 1987 s. 433-440.

⁴⁵ Lødrup og Asland, *arverett* s. 104

alvorlige sykdom, og at operasjonen, som var helt nødvendig, både kunne gå bra eller dårlig. Likevel benyttet han ikke muligheten til å opprette et ordinært testament, men ventet til siste slutt før han opprettet et nødtestament. Det kan argumenteres for at hendelsesforløpet i Rt. 1984 s. 1425 var nokså likt som dette. Arvelateren hadde over en lengre periode slitt med depresjoner og suicidal atferd, og hadde muligheten til å opprette et ordinært testament ved et tidligere tidspunkt. Likevel ventet også han til siste slutt før han skrev sitt nødtestament. Hvorfor ble da nødtestamentet godtatt som gyldig i det første tilfellet, og ikke i det sistnevnte?

På dette punkt er det grunn til å stille seg noe kritisk til Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425. Mens mindretallet vektlegger avgjørelsen i Rt. 1974 s. 920 som argument for at arvelateren ikke kunne forventes å ha opprettet et ordinært testament tidligere,⁴⁶ legger flertallet størst vekt på forarbeidene og ser nærmest bort fra den tidligere avgjørelsen.

2.3.5.3 En vurdering av argumentasjonen i Rt. 1984 s. 1425

Det er flere grunner til at flertallets standpunkt i Rt. 1984 s. 1425 kan kritiseres.

Annenvoterende uttaler blant annet at arvelateren ikke var i en nødssituasjon som «hindret ham i å opprette testament i vanlige former».⁴⁷ Noe som synes å utbli fra flertallets argumentasjon på dette punkt, er at personer med selvmordstanker for det første ofte ikke er rasjonelle i sin tankegang. Det å skulle opprette et testament vil neppe være hovedfokuset til en deprimerert person som er inne på tanken om å ta sitt eget liv. Morten Holmboe skriver i sin artikkel «Selvmord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom» at «[e]t menneske som har begynt å tenke på selvmord, veier ikke kaldt for og mot. Han lever i en kamp mellom livet og døden. Når han til sist bukker under, kan det på sett og vis komme like uventet på ham selv som på andre».⁴⁸

Dette veier tungt som et argument for at en selvmordssituasjon kan være et nødstilfelle som oppstår plutselig.

Et annet poeng i relasjon til dette, som fremkommer tydeligere i mindretallets argumentasjon, er at dersom det skal kreves at en person med selvmordstanker skulle ha opprettet et ordinært testament, vil et slikt «press» fra lovgiver kunne ses på som en oppfordring til faktisk å gjennomføre tankene om å begå selvmord. Ved å opprette et testament i vanlige former på et tidligere stadium i en allerede negativ tankespiral, vil en barriere bli brutt. Dette kan

⁴⁶ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

⁴⁷ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1434)

⁴⁸ Holmboe, *Selvmord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom* s. 436

sammenlignes med en person som har vært inne på tanken om å begå selvmord, og som til slutt kjøper en hagle. Har man først tatt det drastiske skrittet og gått til innkjøp av haglen, er det neppe tvil om at terskelen for å gjennomføre ideen vil bli lavere. Dette er også sammenlignbart med mange dagligdagse situasjoner; du vurderer å ta deg en joggetur, men vet ikke om du orker. Har du først skiftet til treningstøy og knyttet joggeskoene, er terskelen for at du gjennomfører joggeturen mye lavere. Dersom opprettelsen av testamentet utsettes, kan det således tenkes at det er større sjanse for at man velger å avstå fra den fatale beslutningen.

Dette argumentet fremkommer implisitt i mindretallets argumentasjon gjennom formuleringen «det er en høy terskel mellom tanke og gjennomføring».⁴⁹ Videre i samme avsnitt uttaler førstvoterende at det er «lite realistisk å forlange at den som er i en risikosituasjon, men som ikke har truffet noen beslutning om selvmord, skal disponere med muligheten av en slik beslutning for øye».⁵⁰ Dette taler for at det ikke bør kreves at testamentet opprettes tidligere enn når selve beslutningen tas, som i de fleste tilfeller vil være umiddelbart før selvmordet, og at man da regnes for å være i en nødssituasjon. En slik forståelse av § 51 ved selvmordstilfeller vil i større grad ivareta hensynet til å unngå selvmord i samfunnet.

På den annen side kan man hevde som argument at det ikke er noe i veien for å opprette et ordinært testament som oppfyller formkravene i § 49. Dersom testator har sterke ønsker om fordelingen av eiendelene sine, er opprettelse av et vanlig testament den beste garantien for at ens siste vilje faktisk blir fulgt. Selv om utfallet ikke blir selvmord, har man uansett et gyldig testament dersom man skulle være så uheldig å komme ut for en annen ulykke hvor man mister livet. Som flertallet i Rt. 1984 s. 1425 understreker, har formreglene for testamenter en meget viktig funksjon. Annenvoterende uttaler at formreglene «skal skape notoritet over testators siste vilje, men de skal også overfor testator selv understreke betydningen av disposisjonen, og derved medvirke til at den gir uttrykk for hans veloverveide beslutning».⁵¹ Flertallet fastholder med dette viktigheten av å anse § 51 som en unntaksbestemmelse fra hovedregelen i § 49, og at den må tolkes strengt ved selvmordstilfeller.

Selv om Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 har møtt en del motstand i juridisk teori, er det enkelte oppfatninger jeg ikke slutter meg til. I den nevnte artikkelen til Holmboe, skriver han

⁴⁹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

⁵⁰ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

⁵¹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

at med flertallets argumentasjon og strenge syn på vilkårene i al. § 51, vil et nødtestament ved selvmordstilfeller nesten aldri godtas.⁵² Dette er fordi flertallet påpeker at de fleste selvmord vil være «resultatet av en lang utvikling både på det indre og ytre plan»,⁵³ som argument for at nødssituasjonen ikke oppstår plutselig. Dermed er det ifølge Holmboe ingen andre alternativer igjen, foruten en situasjon der et menneske «velger selvmord i en – ytre sett – akutt nødssituasjon, for å unngå noe verre».⁵⁴ Som eksempel bruker han en situasjon der man heller vil svelge en giftpille enn å bli utsatt for tortur under krig.⁵⁵

Dette er jeg ikke enig i. Det finnes mange andre typetilfeller der en person begår selvmord uten at dette bunner i en lengre depresjonsperiode eller en vanskelig valgsituasjon. Det kan for eksempel være tale om situasjoner der noe akutt medfører en total forandring i et menneskes liv, som man ikke klarer å leve med. En studie publisert i Tidsskriftet for Den norske legeforening bekrefter dette, der funnene ikke «stemmer overens med den etablerte oppfatningen at selvmord primært er et symptom på psykisk lidelse».⁵⁶ Det fremgår av artikkelen at

«[s]amtidig peker våre funn på et område som har allmenn gyldighet – nemlig press på unge mennesker i retning av å være vellykket på de fleste av livets områder. At dette kan føre til selvmord, er nok ikke en ny observasjon for folk flest».⁵⁷

Dette «presset» som omtales i artikkelen kan altså innebære at visse nederlag for noen personer vil oppleves som uopprettelige, og dermed en årsak til at de tar selvmord. Eksempler er en utro ektefelle, tap av et barn eller annet nært familiemedlem, et forretningsforetak som går konkurs, faren for å komme i fengsel, voldtekt osv. Dette er situasjoner som kan få et menneske til å miste besinnelsen og ta det drastiske skrittet å gjøre slutt på sitt eget liv, uten at det nødvendigvis bunner i en lengre periode med selvmordstanker. Dette har blant annet støtte i en artikkel publisert i The New York Times skrevet av legen Elisabeth Rosenthal⁵⁸. Her skriver hun at studier viser at opp mot 50 % av personer som forsøker å ta selvmord, tar beslutningen fra minutter til en time før de handler. Hun refererer videre til den anerkjente

⁵² ⁵² Holmboe, *Selv mord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom* s. 439

⁵³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

⁵⁴ Holmboe, *Selv mord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom* s. 436

⁵⁵ Holmboe, *Selv mord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom* s. 436

⁵⁶ Mette Lyberg Rasmussen og Gudrun Dieserud, *Etterlattes erfaringer ved selvmord hos unge menn*, Tidsskriftet – Den norske legeforening, *Selv mord*, 3/2018 – Årgang 138 s. 242

⁵⁷ Mette Lyberg Rasmussen og Gudrun Dieserud, *Etterlattes erfaringer ved selvmord hos unge menn* s. 242

⁵⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Rosenthal (29.05.2018)

psykologen Dr. Daniel Reidenberg⁵⁹, som sier at «the final decision comes very quickly, and there's often ambivalence up to the moment».⁶⁰

Dette underbygger flertallets argumentasjon i Rt. 1984 s. 1425, når det gjelder standpunktet om at det ikke er utelukket at «en person som står i ferd med å begå selvmord, kan være i en slik situasjon som § 51 omhandler».⁶¹ Poenget er bare at de konkrete omstendighetene i denne aktuelle saken medførte at det ikke var tale om et plutselig nødstilfelle, ifølge Høyesteretts flertall.

Med tanke på hvor mange ulike faktorer som kan spille inn i enhver selvmordssituasjon, kan det – slik Høyesteretts flertall gjør – synes fornuftig å skille mellom forskjellige typetilfeller når det gjelder vurderingen av vilkåret «nødstilfelle» i § 51. «Every suicide, like every person, is different», skriver Patrick J. Skerret i Harvard Health blog.⁶² Det kan derfor være naturlig å vurdere hvert tilfelle konkret, da ingen selvmordssituasjoner vil være helt like.

På den annen side vil utfallet av et vellykket selvmord alltid være det samme, nemlig at personen dør. Det å skulle skille mellom de selvmord hvor testator har hatt en lengre selvmordsprosess, og de som har skjedd mer uventet, vil ikke bare fremstå som lite forutberegnelig, men også som en retts teknisk vanskeligere løsning. Dette har støtte i mindretallets argumentasjon i Rt. 1984 s. 1425, der førstvoterende uttaler at «[d]et kan neppe være riktig å anvende de rettsregler det her gjelder, på en slik måte at det blir nødvendig å veie den ene selvmordssituasjon mot den annen».⁶³ Lødrup og Asland støtter seg også til dette synspunktet, og uttaler at «[n]år mindretallet også finner det unaturlig og tilfeldig å skille mellom de tilfeller hvor testator har hatt selvmordstanker tidligere, og hvor han ikke har hatt det, er det tanker som vi vil gi vår tilslutning».⁶⁴

Uavhengig av hvor lang arvelaterens forutgående selvmordsprosess har vært, må det erkjennes at personer som har selvmordstanker befinner seg i en annen situasjon enn andre, ofte eldre mennesker, som skriver et testament. Det menneskelige og psykologiske aspektet rundt det hele bør derfor i større grad tas med i den rettslige vurderingen. Det kan synes litt

⁵⁹ <http://www.yourlifecounts.org/about-ylc/boards-advisors/dan-reidenberg> (29.05.2018)

⁶⁰ <http://www.nytimes.com/2013/03/10/sunday-review/suicide-with-no-warning.html> 12. avsnitt (29.05.2018)

⁶¹ Rt. 1984 s. 1425 s. 1433

⁶² <https://www.health.harvard.edu/blog/suicide-often-not-preceded-by-warnings-201209245331> 6. avsnitt (29.05.2018)

⁶³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁶⁴ Lødrup og Asland, *Arverett* s. 104

vel strengt å ha en lovbestemmelse som krever at en person som kjemper en indre kamp mellom liv og død, forventes å opprette et ordinært testament i en så vanskelig situasjon. Når personen først har kommet til et punkt hvor det ikke er noen annen utvei enn å ta sitt eget liv, taler dette for at selvmord er et «nødstilfelle» etter § 51, som oppstår plutselig. Dette støttes også av en uttalelse fra professor emeritus i psykiatri ved Universitetet i Oslo, Ulrik Fredrik Malt⁶⁵, i et radioinnslag fra 17.04.2018. Her uttaler han seg om selvmord i psykiatrien, og sier følgende:

«En studie tyder på at ca. 8 av 10 som blir spurt før utskrivelse (fra psykiatrisk institusjon) om de har tanker om å ta sitt eget liv, svarer nei, når det senere viser seg at de tok sitt eget liv [...]. Selvmordstanker kan i noen tilfeller komme lynraskt, bare i løpet av ti minutter».⁶⁶

En viss oppmykning av flertallets forståelse av bestemmelsen kan derfor være hensiktsmessig, slik at § 51 kan anvendes på disse tilfellene, så vel som på de mer ordinære nødstilfellene.

2.3.5.4 Bør «nødstilfelle» i arvelova § 51 første ledd tolkes objektivt eller subjektivt?

Hovedforskjellen mellom flertallet og mindretallet i Rt. 1984 s. 1425 når det gjelder forståelsen av vilkåret «nødstilfelle» i § 51 første ledd synes å være hvorvidt begrepet skal forstås objektivt eller subjektivt. Dersom uttrykket skal forstås objektivt, må det foreligge ytre observerbare omstendigheter som gir situasjonen karakter av å være et nødstilfelle. For selvmordssituasjonene må faktorene som har forårsaket selvmordet dermed i det ytre gi testator en rimelig grunn til å ta sitt eget liv.⁶⁷ Motsatt vil en subjektiv forståelse av vilkåret innebære at arvelaterens egen oppfatning av situasjonen legges til grunn, uavhengig av hvordan de ytre omstendighetene fremstår for andre utenforstående.

Det er valget mellom disse to tolkningsalternativene som kan sies å være det avgjørende for om en situasjon som leder til at testator tar selvmord godtas som et «nødstilfelle» etter § 51 første ledd eller ikke. Dersom testators egen opplevelse av situasjonen blir lagt til grunn, vil omtrent alle vellykkede selvmord bli ansett for å være et «nødstilfelle». På den annen side vil en objektiv forståelse av vilkåret medføre at langt færre selvmord oppfyller kriteriet i bestemmelsen.

⁶⁵ <http://www.gyldendal.no/Forfattere/Malt-Ulrik-Fredrik> (29.05.2018)

⁶⁶ <https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/NPUB32007618/17-04-2018#t=31m35s> Fra 33:32 til 34:13 (29.05.2018)

⁶⁷ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

For å bruke Rt. 1984 s. 1425 som et eksempel, var det arvelaterens mislykkede forsøk på å grave en grøft som trolig var den utløsende faktoren til selvmordet.⁶⁸ Dersom man evaluerer denne situasjonen i et objektivt perspektiv, innebærer det en vurdering av om den mislykkede gravingen for allmennheten fremstår som en rimelig og saklig grunn til å ta sitt eget liv, og således et «nødstilfelle» etter § 51 første ledd. Både flertallet og mindretallet i Høyesterett er enige om at dette ikke kvalifiserer som en god grunn til å ville ta selvmord. Flertallet uttaler at «de begivenheter som ledet fram til selvmordet [...] ikke i seg selv kan bedømmes som et nødstilfelle som objektivt sett kan gi en rimelig forklaring på at E valgte å gå til et så drastisk skritt».⁶⁹ Mindretallet uttaler at «[r]ett nok kan det sies at problemer med et gravearbeid isolert sett synes å være et svakt motiv for en så drastisk handling».⁷⁰ Objektivt sett vil denne situasjonen dermed ikke falle inn under vilkåret «nødstilfelle» i § 51 første ledd.

På den annen side vil en subjektiv evaluering av situasjonen innebære en vurdering av hvordan arvelateren selv opplevde omstendighetene han befant seg i. For han er det klart at det mislykkede forsøket på å grave grøften opplevdes som en nødssituasjon, og en stor nok påkjenning til å ville ta sitt eget liv. Subjektivt sett faller dermed denne situasjonen inn under vilkåret «nødstilfelle» i § 51 første ledd, jf. også mindretallets argumentasjon.⁷¹

På den ene siden vil det i mange tilfeller være enkelt å vurdere en situasjon som et nødstilfelle objektivt sett, basert på observerbare ytre omstendigheter. En person sitter for eksempel fastklemt i en brennende bil eller ligger begravd under et stort snøras. Dette er situasjoner som allmennheten vil oppfatte som et klart nødstilfelle. Når det gjelder selvmordstilfeller vil det imidlertid ikke alltid være like enkelt. På den ene siden av spekteret har man de helt åpenbare nødssituasjonene, der selvmord objektivt sett vil fremstå som et forståelig utfall. Dette er for eksempel det allerede nevnte eksempelet til Holmboe, hvor en person heller svelger en giftpille enn å bli torturert.⁷² Et annet eksempel kan være en person som lider av en dødelig sykdom, og som etter en plutselig forverring av tilstanden, velger å ta sitt eget liv i stedet for å måtte leve med de lidelsene sykdommen medfører. På den andre siden av spekteret har man så de mer banale situasjonene som for eksempel den mislykkede gravingen i Rt. 1984 s. 1425. Det at en person velger å begå selvmord på grunn av noe som fremstår som en bagatell for andre, er vanskelig å forstå. Likevel er selvmordet i seg selv bevis på at situasjonen virkelig

⁶⁸ Rt.1984 s. 1425 (s. 1429)

⁶⁹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

⁷⁰ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1429)

⁷¹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁷² Holmboe, *Selvord, nød og testamentar* – noen kommentarer til en høyesterettsdom s. 436

fremstod som en nødssituasjon for vedkommende. Personens egne forutsetninger for å takle situasjonen kommer også inn i bildet her, jf. mindretallets uttalelse om at «en slik tilstand av ekstrem personlig krise (må) bedømmes ut fra arvelaterens egne forutsetninger». ⁷³

Objektivitet innebærer en observasjon av målbare fakta,⁷⁴ som for eksempel at himmelen er blå. Dette er allmenngyldig og objektivt sant. Subjektivitet innebærer på den annen side en personlig vurdering basert på følelser.⁷⁵ Hva som rent faktisk utgjør et nødstilfelle, vil i mange tilfeller være vanskelig å vurdere objektivt sett. Det er personlig, og avhenger av hvordan menneskene som befinner seg i situasjonen opplever det. Dette taler for at vilkåret i § 51 første ledd bør tolkes subjektivt ut fra arvelaterens egen opplevelse av situasjonen. Selv om det kan være vanskelig å bevise hvordan arvelateren oppfattet situasjonen etter at han er død, vil det dødelige utfallet indikere at personen opplevde det som et nødstilfelle.

Rettstekniske hensyn taler også for en slik løsning, da det vil være vanskelig for utenforstående å vurdere arvelaterens forutgående selvmordsprosess. Som mindretallet i Rt. 1984 s. 1425 hevder, vil det «være umulig for domstolene å søke å gjøre seg opp en mening om hvorvidt en arvelater i (selvmordstilfeller) har hatt forestillinger av denne karakter i tiden forut for beslutningen», og også i hvilken grad «han har vært seg dette bevisst». ⁷⁶

Basert på de ovennevnte momentene, bør det etter min mening de lege ferenda legges til grunn en subjektiv tolkning av vilkåret «nødstilfelle» i § 51 første ledd, slik at en person som er i ferd med å ta sitt eget liv oppfyller vilkåret.

2.4 Arvelova § 51 annet ledd – «ikkje råd å få tak i testamentsvitne»

2.4.1 Innledning

Det neste vilkåret som må være oppfylt for at et holograft nødtestament skal kjennes gyldig, er at det i tillegg til å foreligge en nødssituasjon, «ikkje (er) råd å få tak i testamentsvitne», jf. § 51 annet ledd.

Rent språklig betyr «ikkje råd» umulig, bokstavelig talt. Spørsmålet er imidlertid om vilkåret skal tolkes som at det må være absolutt umulig, eller om det er tilstrekkelig at det er urimelig

⁷³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

⁷⁴ https://www.diffen.com/difference/Objective_vs_Subjective (29.05.2018)

⁷⁵ <https://snl.no/subjektiv> (29.05.2018)

⁷⁶ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1430)

vanskelig for testator å få tak i vitner i den situasjonen han eller hun befinner seg i. Uavhengig av hvilket tolkningsalternativ som legges til grunn, dreier vurderingen seg om både tilgjengeligheten av mulige personer innenfor et visst område, og også mangel på tid. Hvor høy terskelen er og hvor strengt vilkåret skal tolkes, må imidlertid vurderes nærmere i lys av rettskildebildet.

2.4.2 Hva sier forarbeidene?

Forarbeidene legger til grunn to forutsetninger for at vilkåret skal være oppfylt. Den første er at «det på testasjonsstedet mangler personer som kan være vitner, og som er villige til det».⁷⁷ Den neste forutsetningen er at «det heller ikke antas å være tid til å skaffe vitnene, eller til at arvelateren kan vente med å opprette testament til han kommer til et sted hvor det er personer som kan være vitner».⁷⁸ Videre presiseres det i samme avsnitt at «disse forutsetninger betyr at arvelateren må være i en stilling som han etter en alminnelig vurdering ikke kan ventes å ville slippe levende fra».⁷⁹

Disse uttalelsene oppstiller imidlertid ingen konkret terskel for hvor strengt vilkåret skal forstås. Det nevnes ingenting om umulighet her, noe som tilsier at det ikke skal legges en så streng fortolkning til grunn. Uttalelsene peker mer i retning av at dette er noe som må vurderes konkret i det enkelte tilfellet, jf. ordene «antas» og «alminnelig vurdering».⁸⁰ Forarbeidene gir således liten veiledning når det gjelder fastsettelse av terskelen.

2.4.3 Rettspraksis

2.4.3.1 Rt. 1982 s. 221

Vilkåret har imidlertid blitt presisert nærmere i rettspraksis. Rt. 1982 s. 221 gjaldt en 60 år gammel mann med en hjertesykdom, som i en håndskrevet erklæring bestemte at nevøen hans skulle få alt han etterlot seg. Han ba derfor nevøen om å kontakte en jurist, slik at erklæringen ble en korrekt testamentarisk disposisjon. Dagen før testamentet skulle underskrives, fikk imidlertid arvelateren et hjerteinfarkt og døde. Nevøen mente at testamentet var gyldig etter al. § 51, men Høyesterett kom til at vilkårene for å opprette et nødtestament ikke var oppfylt. Høyesterett tolket ordlyden «ikkje råd» som at det «ikke er mulig» å få tak i testamentsvitner.⁸¹ Siden arvelateren i løpet av de siste dagene før han døde hadde vært i

⁷⁷ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 217

⁷⁸ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 217

⁷⁹ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 217

⁸⁰ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 217

⁸¹ Rt. 1982 s. 221 (s. 224)

kontakt med andre mennesker, fant Høyesterett at det i denne situasjonen hadde vært mulig for testator å skaffe testamentsvitner.

2.4.3.2 Rt. 1984 s. 1425

En slik streng fortolkning av vilkåret ble også lagt til grunn av flertallet i den nevnte dommen i Rt. 1984 s. 1425. Selv om flertallet kom til at det ikke forelå et «nødstilfelle» i denne saken, og dermed kunne ha konkludert med at testamentet ikke var gyldig, gikk de likevel inn på vurderingen av om det «ikkje (var) råd å få tak i testamentsvitne», jf. § 51 annet ledd. Her presiserer annenvoterende først helt generelt at nødtestamenter bare skal kunne opprettes i situasjoner «som gjør det umulig for testator å etterleve de vanlige reglene».⁸² Videre uttaler han i neste avsnitt at «ikkje råd» vil si at det var «umulig» å skaffe testamentsvitner.⁸³

Dette viser hvor strengt Høyesteretts flertall forholder seg til ordlyden «ikkje råd» i § 51 annet ledd, og at de er restriktive med å godkjenne nødtestamenter i selvmordstilfeller. Selv om det i en situasjon vil være svært vanskelig for arvelateren å få tak i vitner, er dette således ikke tilstrekkelig til å oppfylle vilkåret i § 51 annet ledd.

Mindretallet legger igjen til grunn en annen forståelse av vilkåret enn flertallet. Selv om førstvoterende i likhet med annenvoterende synes å tolke «ikkje råd» som at det ikke er mulig å få tak i vitner, er mindretallets oppfatning at dette også må vurderes ut fra «arvelaterens subjektive opplevelse av situasjonen»,⁸⁴ på samme måte som forståelsen av «nødstilfelle» i § 51 første ledd.

2.4.4 Rettsoppfatninger i juridisk teori

Rettsoppfatninger i teorien viser en lempeligere forståelse av vilkåret enn den flertallet i Rt. 1984 s. 1425 legger til grunn, og det som følger av en streng ordlydstolkning. Inge Unneberg uttaler at «[d]et kreves ikke at det skal være umulig å få tak i vitner, det er nok at det er uforholdsmessig vanskelig».⁸⁵ Peter Hambro legger til grunn samme forståelse, og uttaler at «[m]an vil neppe her forlange at det skal være absolutt umulig å få tak i vitner – det må være tilstrekkelig at det er uforholdsmessig vanskelig».⁸⁶ Også Carl Jacob Arnholm ser ut til å dele dette synet, og skriver at vilkåret «er at det ikke er mulig å få tak i testamentsvidner», men

⁸² Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

⁸³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

⁸⁴ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁸⁵ Unneberg, *Arveretten med dødsboskifte* s. 121

⁸⁶ Hambro, *Arveloven kommentarutgave* s. 372

«[o]gså her må man sikkert nøye seg med at det har vært urimelig vanskelig å oppfylle de normale krav».⁸⁷

2.4.5 Rt. 1984 s. 1425 som uttrykk for gjeldende rett

Sett hen til den tidligere gjeldende rett-vurderingen av vilkåret «nødstilfelle»,⁸⁸ veier flertallets standpunkt i Rt. 1984 s. 1425 også her tungt som rettskilde med hensyn til hva som er gjeldende rett når det kommer til forståelsen av vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd. Deres standpunkt om at «ikkje råd» tilsier at det må være objektivt umulig å få tak i testamentsvitner, støttes også av en streng ordlydstolkning, da «ikkje råd» rent språklig betyr umulig, som nevnt. Lovteksten og høyesterettspraksis taler dermed for at gjeldende rett er at vilkåret stiller krav om objektiv umulighet. Arvelovutvalget legger også standpunktet til Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 til grunn som gjeldende rett i sitt lovforslag, og uttaler at «norsk rett har praktisert kravet om at det ikke skal være ‘råd å få tak i testamentsvitne’, ganske strengt, jf. Rt-1984-1425».⁸⁹

2.4.6 Rettspolitiske betraktninger

2.4.6.1 Bør «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i arvelova § 51 annet ledd tolkes objektivt eller subjektivt?

Den største uenigheten mellom flertallet og mindretallet i Rt. 1984 s. 1425 er også i relasjon til «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd hvorvidt vilkåret skal forstås objektivt eller subjektivt. Dersom det legges en objektiv oppfatning til grunn, må det dreie seg om en ytre hindring som gjør det umulig for arvelateren å få tak i testamentsvitner. Hvis vilkåret derimot tolkes subjektivt, er det arvelaterens egen oppfatning av situasjonen som legges til grunn. Finner han det urimelig vanskelig å kontakte personer i den situasjonen han befinner seg i, er det dette som blir det avgjørende for om vilkåret er oppfylt.

Som nevnt krever Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 objektiv umulighet. Annenvoterende hevder at det for arvelateren i denne saken «ville være fullt mulig å kontakte naboer eller andre for å få bevitnet testamentet».⁹⁰ Selv om eventuelle vitner kunne ha fått mistanke om at testator skulle ta selvmord, ble dette ikke ansett som tilstrekkelig til å oppfylle vilkåret.⁹¹

⁸⁷ Arnholm, *Arveretten* s. 198

⁸⁸ Se punkt 2.3.4

⁸⁹ NOU 2014: 1 Ny arvelov s. 94

⁹⁰ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1434)

⁹¹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1434)

Mindretallet deler flertallets syn på at det «ut fra en rent ytre betraktning (kan) sies at tilkalling av vitner ikke ville ha voldt uoverstigelige praktiske vanskeligheter».⁹² Likevel mener de at ut fra arvelaterens subjektive syn på situasjonen, «ville det [...] være helt urimelig og urealistisk å kreve at han skulle ha tilkalt vitner», og dermed «ikke mulig i lovens forstand».⁹³

Et krav om at arvelateren må få tak i vitner også i en selvmordssituasjon ivaretar hensynet til notoritet og solennitet. En streng objektiv fortolkning av vilkåret medfører en større sikkerhet for at testator «gjorde testamentet av fri vilje og var ved sans og samling», jf. al. § 50 første punktum, da vitnene nettopp kan bekrefte dette. De nevnte bevissspørsmål som oppstår i forbindelse med §§ 62 og 63 vil dermed i stor grad bli lettere å vurdere, og det kan begrense antall tvister. Dette taler for at «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd bør forstås som at det må være objektivt umulig å få tak i vitner, slik at det er en meget høy terskel for å oppfylle vilkåret.

Dersom «ikkje råd» skal tolkes som at det må være objektivt umulig å skaffe vitner, vil imidlertid regelen om nødtestamenter ved selvmord i de fleste tilfeller uthules. Dette er fordi det teoretisk sett nesten aldri vil være absolutt umulig å skaffe vitner i en selvmordssituasjon. Tilfeller som kan tenkes er i så fall at arvelateren befinner seg på et øde sted isolert fra omverdenen, for eksempel på en hytte langt oppe på fjellet. Likevel vil det imidlertid også i en slik situasjon sjelden være objektivt sett helt umulig å dra til et sted hvor det er personer som kan være vitner. Det at en så streng fortolkning av vilkåret kan medføre en uthuling av regelen, støttes også av mindretallets argumentasjon i Rt. 1984 s. 1425:

«Rett nok kan det sies at et testament utferdiget uten vitner i en selvmordssituasjon reiser særskilte problemer når det gjelder vurderingen av testasjonens materielle gyldighet. Dette kan etter min mening tilsi at domstolene er spesielt på vakt i sin vurdering av om testator var testamentsfør og andre materielle gyldighetsvilkår. Men det bør ikke føre til at arvelovens formkrav praktiseres på en måte som langt på vei må innebære en generell forkastelse av slike testasjoner».⁹⁴

Dersom det skal kreves at arvelateren skal gå inn til naboene sine midt på natten, slik flertallet mener i Rt. 1984 s. 1425,⁹⁵ vil dette sette både testator og vitnene i en meget vanskelig og spesiell situasjon. I et tenkt tilfelle der en person ringer på døren midt på natten og trenger

⁹² Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁹³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁹⁴ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

⁹⁵ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1434)

vitner til sitt testament, vil de fleste naturligvis reagere på dette, og forstå at noe er galt. Dersom personene som blir kontaktet får mistanke om selvmordsplanene, vil den åpenbare reaksjonen være å forsøke å hindre testator i å ta livet sitt. Det er derfor lite sannsynlig at arvelateren vil klare å få noen til å bevitne testamentet.

Her kommer de nevnte forarbeidsuttalelsene inn i bildet med stor tyngde. Som nevnt fremgår det der at vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» er oppfylt dersom det ikke befinner seg personer på stedet som kan være vitner, «og som er villige til det».⁹⁶ Dette vil si at selv om det skulle være personer i nærheten som kunne ha bevitnet testamentet, må disse også godta å være vitner. I Rt. 1984 s. 1425 ser ikke Høyesteretts flertall ut til å være verken særlige praktiske eller realistiske når det gjelder denne vurderingen. Dersom arvelateren hadde kontaktet naboene midt på natten slik flertallet hevder at han burde ha gjort, er det vanskelig å se for seg at de ville ha sagt seg villige til å være vitner. Man kan nok anta at de i alle fall ville ha spurt hvorfor det hastet, og at de ville ha fått rede på selvmordsplanene.

På den ene siden kan det at det stilles så strenge krav til muligheten for å tak i vitner være en god regel, ved at selvmordet faktisk kan bli forhindret. Når vitnene med stor sannsynlighet vil forstå at testator har tenkt til å ta livet sitt, kan de i stedet for å bevitne testamentet sørge for at testator får den hjelpen han eller hun trenger. En streng fortolkning av vilkåret kan med dette ha en preventiv effekt.

På den annen side synes det særdeles strengt at Høyesteretts flertall i Rt. 1984 s. 1425 ikke vektlegger en slik mulig forpurring av selvmordsplanene i den rettslige vurderingen. En så streng fortolkning av vilkåret strider mot testators autonomi. I norsk rett har man lov til å ta sitt eget liv, og det er kun medvirkning til selvmord som er straffbart, jf. straffeloven § 277. Det følger av forarbeidene til bestemmelsen at «[h]ovedmannen – den som begår selvmord [...] – straffes ikke».⁹⁷ Dersom det skal kreves at testator må skaffe testamentsvitner uavhengig av hvilke omstendigheter som foreligger, vanskeliggjør dette hans mulighet til å gjennomføre selvmordet, i tillegg til at det undergraver hans testasjonsfrihet etter al. § 48. Dette taler for at «ikkje råd» i § 51 annet ledd ikke bør tolkes objektivt slik at det må være absolutt umulig å få tak i vitner.

For meg ser det ut til at flertallet i Rt. 1984 s. 1425 kun vurderer vilkårene i § 51 på det teoretiske plan, uten at de faktisk setter seg inn i situasjonen til arvelateren, og ser de

⁹⁶ NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv s. 217

⁹⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 432

praktiske sidene ved vilkårene. Etter min mening bør vi ikke i norsk rett ha en lovbestemmelse som stiller helt umulige krav til borgerne. Et sentralt spørsmål som må stilles her, er om det i det hele tatt under noen omstendigheter vil være mulig for en som skal begå selvmord å skaffe vitner til sitt testament i tiden rett før selvmordet? Uavhengig av om det er dag eller natt, og om arvelateren forteller sannheten eller finner på en annen grunn til hvorfor testamentet må bli bevitnet her og nå, er det høyst sannsynlig at vitnene vil motsette seg arvelaterens forespørsel. Selv om det kanskje ikke vil være objektivt umulig å kontakte testamentsvitner, vil det nok sjelden være mulig å få personene til å bevitne testamentet. Som lagmannsretten hevder i samme sak som Rt. 1984 s. 1425 vil det i en selvmordssituasjon «praktisk talt alltid være umulig å få tak i villige vitner om natten fordi vitnene vil stille seg undrende og vegre seg. Subjektivt sett vil vel en person som akter å begå selvmord, praktisk talt alltid gå ut fra at det vil være umulig å få tak i vitner uten at hans forehavende blir kjent og forpurret».⁹⁸

Høyesteretts mindretall er av samme oppfatning, og uttaler at dersom arvelovens ordinære formkrav håndheves på et tilfelle som det her er tale om, vil det

«overfor arvelatere som befinner seg i E's situasjon, og som kan ha et velbegrunnet ønske om og behov for å forføye testamentarisk over det de etterlater seg, opereres med formkrav som det ikke er rimelig å tenke seg at de kan etterleve».⁹⁹

Arvelovutvalget mener også at flertallet i Rt. 1984 s. 1425 har en for streng tolkning av § 51 annet ledd, der det fremgår i forslaget til ny arvelov at

«[u]tvalget stiller seg imidlertid kritisk til de kravene som flertallet i Rt-1984-1425 stilte for å godta et selvmordstestament som nødtestament. Utvalget mener at man må kunne ta høyde for testators subjektive oppfatning i praktiseringen av vilkåret om det er mulig å få tak i testamentsvitner».¹⁰⁰

Dette veier tungt som argument for at «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd bør tolkes subjektivt ut fra arvelaterens egen oppfatning av situasjonen.

Et annet viktig poeng som psykiateren Ulrik Fredrik Malt uttalte i det tidligere nevnte radioinnslaget, er at personer med selvmordstanker har en følelse av «håpløshet og en sånn intens angst som det er vanskelig for oss andre som ikke har opplevd det å forestille seg, som gjør at du rett og slett synes at livet er utholdelig».¹⁰¹ Dette tilsier at det vil være svært

⁹⁸ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1441)

⁹⁹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

¹⁰⁰ NOU 2014: 1 Ny arvelov s. 100

¹⁰¹ <https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/NPUB32007618/17-04-2018#t=31m35s> Fra 34:29 til 34:42 (29.05.2018)

vanskelig for personer med slike tanker og følelser å skulle skaffe testamentsvitner rett før selvmordet. Dette taler også for en oppmykning av rettsstilstanden når det gjelder vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd, og at det bør legges en subjektiv forståelse til grunn.

Ettersom min rettspolitiske vurdering av vilkåret «nødstilfelle» er at det bør tolkes subjektivt,¹⁰² vil også en subjektiv forståelse av vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» gi en bedre indre sammenheng i lovbestemmelsen. Slik mindretallet i Rt. 1984 s. 1425 formulerer det, ville det være «lite konsekvent om det ikke også ved bedømmelsen av muligheten for å skaffe vitner ses hen til arvelaterens subjektive opplevelse av situasjonen».¹⁰³

Basert på de ovennevnte momentene bør også vilkåret «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 annet ledd etter min mening de lege ferenda tolkes subjektivt.

¹⁰² Se punkt 2.3.5.4

¹⁰³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

3. Kort sammenligning med svensk og dansk rett

3.1 Fremmed rett som rettskilde

Både Sverige og Danmark er land som har en lik rettskultur som Norge. Dette er dermed land vi kan sammenligne oss med når det kommer til lovgivning og juridiske problemstillinger. Det er derfor interessant å se hen til hvordan spørsmålet om nødtestamenter ved selvmordstilfeller er løst i svensk og dansk rett, og hvilke forskjeller som eventuelt foreligger.

Etter alminnelig juridisk metode er fremmed rett en rettskilde som kan ha betydning for løsningen av norske rettsspørsmål. Erik Monsen skriver at

«[d]et er ikke tvil om at fremmed rett er en legitim argumentkilde i rettslig argumentasjon. Legitimeringsgrunnlaget bygger på verdien av rettsenhet; det kan være uheldig om norsk rett skiller seg markert fra retten i land som Norge kan sammenligne seg med, dvs. land som har samme rettskultur».¹⁰⁴

Videre følger det av Torstein Eckhoff og Jan E. Helgesen sin bok at i

«drøftelser av norsk rett henvises det ofte til utenlandsk litteratur, lovgivning og rettspraksis. Slike henvisninger kan dels tjene som illustrasjonsmateriale og dels som argumenter for at spørsmålene bør løses likedan hos oss».¹⁰⁵

3.2 Nødtestament ved selvmordstilfeller etter svensk rett

Den svenske bestemmelsen om nødtestamenter følger av Ärvdabalk (1958:637) fra 12. desember 1958 kapittel 10, 3 §, hvor det heter at

«[ä]r någon av sjukdom eller annat nödfall förhindrad att upprätta testamente på sätt i 1 § sägs, må han förordna om sin kvarlåtenskap muntligen inför två vitnen eller ock utan vitnen genom egenhändigt skriven och undertecknad handling».

Som man kan se er bestemmelsen forskjellig fra den norske arvelovs § 51 ved at sykdommen eller nødtilfellet ikke må være «brå og farleg». Videre følger det av forarbeidene til den svenske bestemmelsen at det

¹⁰⁴ Erik Monsen, *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*, 1. utgave, Cappelen Damm AS 2012 s. 45

¹⁰⁵ Eckhoff og Helgesen, *Rettskildelære* s. 279

«[u]ppenbart är, att man vid tillämpningen av detta stadgande har att ställa sig på arvlåterens ståndpunkt och sålunda spörja, huruvida situationen, med fog kan hava för honom tett sig sådan, att ett avsteg från den vanlige ordningen varit erforderligt».¹⁰⁶

I Sverige tilligger man altså en subjektiv forståelse av vilkåret «nødfall», slik at situasjonen må vurderes ut fra arvelaterens standpunkt. Det ser heller ikke ut til å foreligge et krav om at det må ha vært umulig å få tak i testamentsvitner, da dette verken er nevnt i selve lovteksten eller i forarbeidene. Dette tilsier at man i Sverige godtar nødtestamenter ved selvmordstilfeller, noe som også bekreftes i Lødrup sin sammenlignende studie av dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk arverett. Her skriver han at «[i] praksis synes det skriftlige testament uten vitner særlig å være aktuelt i selvmordssituasjoner. Her har domstolene i Finland, Sverige og Danmark i stor grad godtatt holografe testamenter».¹⁰⁷

3.3 Nødtestament ved selvmordstilfeller etter dansk rett

Den danske bestemmelsen om nødtestamenter følger av Lov nr. 515 af 06/06/2007 § 65, hvor det heter at «[d]en, der på grund af sygdom eller andet nødstilfælde er forhindret i at oprette testamente efter § 63 og § 64, kan på en hvilken som helst måde oprette et nødtestamente».

I Danmark har man altså gått helt bort fra formkravene ved nødtestamenter, og det avgjørende er om «der foreligger en testamentarisk disposition, der med sikkerhed kan anses for at stamme fra den pågældende person, og som er udtryk for personens beslutning».¹⁰⁸ Videre følger det av de samme forarbeider at «[e]fter retspraksis befinner den, der har besluttet sig for at begå selvmord, sig i et nødstilfælde, som berettiger brugen af nødtestamente».¹⁰⁹

Et eksempel på en dansk dom som gjaldt nødtestament ved selvmord er avgjørelsen inntatt i UfR 1970 s. 10. Her var det en kvinne som hadde tatt sitt eget liv, og som i den forbindelse hadde opprettet et nødtestament uten vitner. Selv om det ikke forelå noen ytre hindring for å få tak i testamentsvitner, kom domstolene til at det ville ha vært en urimelig påkjenning i den sinntilstanden hun var i, og testamentet ble derfor opprettholdt som gyldig.¹¹⁰

¹⁰⁶ Lagberedningens forslag till revision av ärvdabalken. 3, SOU 1929: 22 s. 169.

¹⁰⁷ Peter Lødrup, *Nordisk arverett – en sammenlignende studie av dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk rett med drøftelser av harmoniseringsmuligheter og reformbehov*, Nord 2003:3, Nordisk ministerråd, København 2002, punkt 9.2.4.3

¹⁰⁸ Forslag til Arvelov, 2006/1 LSF 100 punkt 12.2.4

¹⁰⁹ Forslag til arvelov, 2006/1 LSF 100 punkt 12.1.1

¹¹⁰ Arnholm, *Arveretten* s. 199

Det holografe nødtestament ved selvmordstilfeller godtas derfor også i dansk rett, forutsatt at disposisjonen virkelig er skrevet av arvelateren selv og at den gir uttrykk for hans beslutning.

3.4 Hensynet til nordisk rettsenhet

Som sammenligningen viser, har altså både Sverige og Danmark en mer liberal holdning til å godkjenne nødtestamenter ved selvmordstilfeller enn det Norge har. Selv om utenlandsk rett ikke kan sies å være en tungtveiende rettskilde i norsk rettskildelære, har det som nevnt tidligere en viss relevans for tolkningen av norske lovbestemmelser. Mindretallet i Rt. 1984 s. 1425 viser også til fremmed rett som støtte for sitt synspunkt, der førstvoterende uttaler at «etter de opplysninger som foreligger om dansk, finsk og svensk rettspraksis, må jeg legge til grunn at en testasjon som den foreliggende der ville ha blitt godtatt som nødtestament».¹¹¹

Hensynet til nordisk rettsenhet er dermed også et argument for at nødtestamenter ved selvmordstilfeller bør godtas i norsk rett.

¹¹¹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

4. Avsluttende refleksjoner

Som avhandlingen viser, har vi i norsk rett vært restriktive med å godta nødtestamenter ved selvmordstilfeller. Både i Rt. 1975 s. 97 og i Rt. 1984 s. 1425 uttaler Høyesterett at det ikke er utelukket at et nødtestament etter al. § 51 kan godtas ved selvmordstilfeller,¹¹² men hva som i så fall skal til, blir det ikke tatt nærmere stilling til i noen av avgjørelsene. Annenvoterende i den sistnevnte dommen uttaler at «det ikke i nærværende sammenheng er grunn til å angi generelt hva som i så måte er nødvendig».¹¹³

Det som er sikkert er at Høyesterett har lagt seg på en objektiv linje når det gjelder forståelsen av vilkårene «nødstilfelle» og «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i al. § 51 første og annet ledd, jf. de tidligere drøftelsene. Mye av grunnen til dette er at formkravene som et testament representerer blir ansett som så verdifulle at de svært sjelden kan omgås. Dette fremgår av flertallets argumentasjon i Rt. 1984 s. 1425, der annenvoterende bemerker at

«omstendighetene i denne saken etter min mening belyser betenkelighetene ved å gi avkall på den garanti som de vanlige testamentsformene gir i et tilfelle som det foreliggende. Som nevnt ser jeg det slik at hovedøyemedet med lovens formkrav er at det skal skapes størst mulighet sikkerhet for at den disposisjonen avdøde har truffet, virkelig gir uttrykk for hans veloverveide siste vilje med sine etterlatenskaper».¹¹⁴

Konsekvensene av å godta et nødtestament vil være at arvingene og eventuelt ektefellen som ellers ville ha arvet testator, ikke arver vedkommende. De vil da kun få minste arven (for ektefeller) og pliktdelsarven (for livsarvingene), som arveloven sikrer dem, jf. henholdsvis al. §§ 6 og 29. Det er derfor solennitetshensynet kommer inn med stor styrke i disse tilfellene, nettopp fordi testamentet må være nøye gjennomtenkt før man fraviker den ordinære arverekkefølgen som er oppstilt i arveloven. Likevel er det testasjonsfrihet i norsk rett, jf. al. § 48. Det at enkelte arvinger blir skuffet og ikke får innfridd sine økonomiske forventninger, bør derfor ikke veie tyngre enn hensynet til testators autonomi.

I mine rettspolitiske vurderinger argumenterer jeg for at både vilkåret «nødstilfelle» og «ikkje råd å få tak i testamentsvitne» i § 51 første og annet ledd bør forstås subjektivt ut fra arvelaterens egen opplevelse av situasjonen. Legges en slik tolkning til grunn, innebærer det med andre ord at nødtestamenter ved selvmordstilfeller godtas i norsk rett. Dette vil være

¹¹² Rt. 1975 s. 97 (s. 100), Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

¹¹³ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1433)

¹¹⁴ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1434)

formålstjenlig ved at det ivaretar hensynet til testators autonomi og siste vilje, og at færre testamenter som materielt sett er gyldige, likevel blir kjent ugyldige. Det var nettopp dette som var konsekvensen av å underkjenne testamentet i Rt. 1984 s. 1425, da det ikke var tvil om at testamentet materielt sett var gyldig. Førstvoterende uttaler at «[y]tterligere minner jeg for ordens skyld om at i den foreliggende sak – slik den står for Høyesterett – er testasjonens materielle gyldighet ikke bestridt».¹¹⁵ Videre uttaler dommer Christiansen, som stemte med førstvoterende:

«For så vidt angår annenvoterendes bemerkninger om at testamentet synes å ha et situasjonsbestemt preg, finner jeg grunn til å fremheve at det for Høyesterett ikke er tvist om testamentets materielle gyldighet».¹¹⁶

Formålet bak bestemmelsen er at personer som befinner seg i ulike typer nødssituasjoner også skal kunne opprette et gyldig testament, uten at det stilles for strenge formkrav til disposisjonen. Slik Lødrup formulerer det, er grunnen til at nødtestamenter aksepteres «erkjennelsen av at personer i visse situasjoner bør ha rett til å bestemme arvegangen etter seg, og hvor ordinære former vil være lite praktisk eller umulig å følge».¹¹⁷ Formålet bak bestemmelsen fremkommer også i Rt. 1984 s. 1425, der førstvoterende uttaler at «lovgiveren har gjennom reglene i § 51 gjort unntak for spesielle tilfelle hvor hovedregelen ville virke uheldig».¹¹⁸ Annenvoterende i dommen uttaler at «vilkårene skal skille ut de sjeldne tilfellene hvor lovgiveren har funnet det nødvendig å avvike fra de garantier som lovens ordinære regler gir».¹¹⁹

Ved å godta nødtestamenter ved selvmordstilfeller, vil dermed hensynet til arvelaterens testasjonsfrihet etter § 48 også bli ivaretatt i disse situasjonene. Ved at arveloven i det hele tatt har § 51 som en unntaksbestemmelse for visse typetilfeller, viser dette hvor viktig det er å godta testators siste vilje når det gjelder hans fordeling av eiendelene sine.

Det som utgjør selve tyngdepunktet i argumentasjonen, er at det i loven bør tas hensyn til at personer som begår selvmord er i en ekstra sårbar og vanskelig situasjon. Selv om statistikken som nevnt viser at det er rundt 500-600 personer som begår selvmord hvert år,¹²⁰ er det uvisst

¹¹⁵ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

¹¹⁶ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1435)

¹¹⁷ Lødrup, *Nordisk arverett – en sammenlignende studie av dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk rett med drøftelser av harmoniseringsmuligheter og reformbehov*, punkt 9.2.4.1.

¹¹⁸ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1431)

¹¹⁹ Rt. 1984 s. 1425 (s. 1432)

¹²⁰ <https://www.fhi.no/nettpub/hin/helse-og-sykdom/selv-mord-og-selv-mordsforsok-i-norge/#datagrunnlag-og-ordforklaringer> (29.05.2018)

hvor mange av disse som faktisk skriver et nødtestament før de tar livet sitt. Man kan derfor anta at det er tale om relativt sjeldne tilfeller, noe som også rettspraksis viser ved at det kun er to høyesterettsdommer om temaet. Når problemstillingen da først reises, kan det argumenteres for at arvelaterens siste vilje bør respekteres og godtas i disse tilfellene. Er det ikke nettopp derfor vi i norsk rett har al. § 51 som en spesialbestemmelse for ekstraordinære typetilfeller? Det må veie ekstra tungt at man ikke kan forvente at en person med selvmordstanker som til slutt tar sitt eget liv må ha opprettet et ordinært testament på forhånd. Dette er – slik det er argumentert for tidligere – noe personen mest sannsynlig ikke har tenkt på før han faktisk står der, klar til å ende sitt eget liv. Jeg vil derfor hevde at arvelaterne som begår selvmord ikke bevisst venter med å opprette et testament slik at de heller kan skrive et nødtestament i siste liten, for å slippe unna formkravene. Sannsynligheten er større for at dette er noe som først faller testator inn umiddelbart før selvmordet begås. Jeg støtter meg her til Unneberg sin uttalelse:

«Alt omkring et selvmord er så preget av en nødsituasjon at det ikke kan kreves at testator skal tenke på å skaffe vitner, og ellers oppfylle en del strenge formkrav før han tar farvel med denne verden. Etter mitt syn må det også respekteres at den som finner å ville ta sitt eget liv, også har et behov for å gjøre bestemmelser om hva som skal skje med hans etterlatenskaper».¹²¹

Et viktig poeng å få med avslutningsvis er at selv om man anerkjenner en selvmordssituasjon som et «nødstilfelle» etter al. § 51 første ledd, og at det i en slik situasjon «ikkje (er) råd å få tak i testamentsvitne», jf. § 51 annet ledd, er det fremdeles en forutsetning for å godta testasjonen at testator var testamentsfør etter al. § 62, og at det var hans egen vilje etter al. § 63. Disse forutsetningene utgjør dermed en sikkerhetsventil for om hensynet til notoritet og solennitet er oppfylt, noe som taler for at det kan lempes på formkravene i disse ekstraordinære tilfellene. Jeg støtter meg her til det Nils Nygaard skriver om at «[d]en verdien testamentsformene representerer, hovudregelen om formkrav, vart etter mitt syn tillagt for stor vekt i (Rt. 1984 s. 1425). Eg ville ha røysta med mindretalet».¹²²

Min konklusjon etter analysen er at al. § 51 bør forstås slik at nødtestamenter ved selvmordstilfeller godtas i norsk rett. Det blir spennende å se hva resultatet vil bli neste gang problemstillingen reises for Høyesterett.

¹²¹ Unneberg, *Arveretten med dødsboskifte* s. 121

¹²² Nygaard, *Rettsgrunnlag og standpunkt* s. 174

Litteraturliste

Lover

Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. (arvelova)

Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

Ärvdabalk (1958:637) -1958-12-12

Lov nr. 515 af 06/06/2007 (Arveloven)

Lovforarbeider

Lagberedningens forslag till revision av ärvdabalken III, SOU 1929:22, Stockholm 1929
(http://weburn.kb.se/metadata/960/SOU_780960.htm)

NUT 1962: 2 Utkast til lov om arv

Ot.prp. nr. 36 (1968-1969) Om lov om arv m.m.

Forslag til Arvelov, 2006/1 LSF 100

(<https://www.retsinformation.dk/forms/R0710.aspx?id=88202>)

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

NOU 2014: 1 Ny arvelov

Rettspraksis

Rt. 1967 s. 1

Rt. 1974 s. 920

Rt. 1975 s. 97

Rt. 1982 s. 221

Rt. 1984 s. 1425

UfR 1970 s. 10

Juridisk litteratur

- Andenæs, Mads Henry, *Rettskildelære*, 2. utgave, Oslo 2009
- Arnholm, Carl Jacob, *Arveretten*, 7. opplag, Johan Grundt Tanum forlag, Oslo 1974
- Eckhoff, Torstein og Helgesen, Jan E., *Rettskildelære*, 4. utgave, Tano Aschehoug 1997
- Hambro, Peter E., *Arveloven Kommentartutgave*, 4. utgave, Universitetsforlaget Oslo 2007
- Holmboe, Morten, *Selv mord, nød og testamenter – noen kommentarer til en høyesterettsdom*, Lov og rett 1987 s. 433-440, Universitetsforlaget
- Lødrup, Peter, *Nordisk arverett – en sammenlignende studie av dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk rett med drøftelser av harmoniseringsmuligheter og reformbehov*, Nord 2003:3, Nordisk ministerråd, København 2002
- Lødrup, Peter og Asland, John, *Arverett*, 6. utgave, Gyldendal Norsk Forlag AS 2012
- Monsen, Erik, *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*, 1. utgave, Cappelen Damm AS 2012
- Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgåve, Universitetsforlaget AS 2004
- Unneberg, Inge, *Arveretten med dødsboskifte*, TANO Oslo 1990

Medisinsk litteratur

- Rasmussen, Mette Lyberg og Dieserud, Gudrun, *Etterlattes erfaringer ved selvmord hos unge menn*, Tidsskriftet – Den norske legeforening, *Selv mord*, 3/2018 – Årgang 138, s. 238-242
- Retterstøl, Nils, *Selv mord*, 5. utgave, Universitetsforlaget AS 1995

Artikler

<https://www.fhi.no/nettpub/hin/helse-og-sykdom/selv-mord-og-selv-mordsforsok-i-norge/#datagrunnlag-og-ordforklaringer>

<https://sml.snl.no/sykdom>

<https://www.fhi.no/fp/psykiskhelse/selv-mord/selv-mord-og-selv-mordsforsok---fakta/>

<https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/depresjon/depresjon-en-oversikt/>

<https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/depresjon/depresjon-en-oversikt/?page=6>

<https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/andre-psykoser/akutt-psykose/>

<https://www.dagbladet.no/nyheter/da-mann-55-dode-trodde-kona-hun-fikk-arven-sa-fant-de-en-usendt-tekstmelding/68778332>

<http://www.abc.net.au/news/2017-10-09/unsent-text-on-mobile-counts-as-a-will,-queensland-court-finds/9031470>

<https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/storre-aapenhet-om-psykiske-lidelser>

https://snl.no/V%C3%A6r_varsom-plakaten

https://en.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Rosenthal

<http://www.yourlifecounts.org/about-ylc/boards-advisors/dan-reidenberg>

<http://www.nytimes.com/2013/03/10/sunday-review/suicide-with-no-warning.html>

<https://www.health.harvard.edu/blog/suicide-often-not-preceded-by-warnings-201209245331>

<http://www.gyldendal.no/Forfattere/Malt-Ulrik-Fredrik>

https://www.diffen.com/difference/Objective_vs_Subjective

<https://snl.no/subjektiv>

Radioinnslag

<https://radio.nrk.no/serie/nyhetsmorgen/NPUB32007618/17-04-2018#t=31m35s>